

УДК 37.013:165.742]:316.47](045)

Оксана Горак, аспірант Київського інституту проблем виховання при НАПН України

ФІЛОСОФІЯ ГУМАНІЗМУ. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГУМАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ

У статті розглядаються сутність та зміст поняття гуманізм, висвітлюються парадигми філософії гуманізму, розкриваються передумови становлення гуманістичної парадигми освіти. На основі аналізу наукової літератури доведено, що ключовим критерієм ефективності даної системи є побудова міжособистісних відносин на гуманістичних засадах та моральних цінностях.

Ключові слова: гуманізм, філософія гуманізму, гуманістична парадигма освіти.

Літ. 17.

Оксана Горак, аспірант Киевского института проблем воспитания при НАПН Украины

ФИЛОСОФИЯ ГУМАНИЗМА. СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматриваются сущность и содержание понятия гуманизм, освещаются парадигмы философии гуманизма, раскрываются предпосылки становления гуманистической парадигмы образования. На основе анализа научной литературы доказано, что ключевым критерием эффективности данной системы является построение межличностных отношений на гуманистических принципах и моральных ценностях.

Ключевые слова: гуманизм, философия гуманизма, гуманистическая парадигма образования.

Oksana Horak, Postgraduate Kyiv Institute of Problems of Education of NAPS of Ukraine

PHILOSOPHY OF HUMANISM. FORMATION AND DEVELOPMENT OF HUMANISTIC PARADIGM OF EDUCATION

The paper discusses the nature and meaning of humanism, highlights the paradigm of philosophy of humanism, and reveals preconditions of formation of the humanistic paradigm of education. Based on the analysis of the scientific literature it proved that the key criterion for the effectiveness of this system is to build interpersonal relationships on humanistic principles and moral values.

Keywords: humanism, philosophy of humanism, humanistic paradigm of education.

Постановка проблеми. В сучасних умовах весь світ переживає дуже складний та відповідальний період: загострення другої глобальної екологічної кризи, релігійні та міжнаціональні конфлікти, бурхливий матеріально-технічний розвиток на фоні занепаду моральних та культурних цінностей особистості та суспільства в цілому. В зв'язку з цим система освіти, яка склалась на основі уявлень і понять, опираючись на філософські ідеї класичної освіти не придатна для сучасних педагогічних інновацій. Їх теоретичне осягнення передбачає інші світоглядно-філософські уявлення про освіту та побудову навчально-виховного процесу. Ці та низка інших аспектів даної проблеми срияли зародженню та становленню гуманістичної парадигми освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї гуманізму пронизують філософсько-педагогічну думку з часів античності. Початок філософії гуманістичної освіти було покладено філософами Сократом, Платоном, Арістотелем ще до появи педагогіки як самостійної науки (XVI ст.). Пізніше

гуманістичні ідеї розвивали Я. Коменський, У. Песталоцці, А. Дістервег, К. Ушинський, Г. Сковорода та ін.

Значний внесок у розробку теорії гуманізму зробили М. Бердяєв, І. Борзенько, А. Горелов, І. Зайченко, В. Кувакін, А. Кудішина, А. Рибін та ін. Проблема гуманізму у філософському аспекті репрезентована в наукових працях В. Гузенко, А. Здравомислова, Н. Кіяшко, А. Круглова, В. Кувакіна, П. Куртца, К. Ламонта, В. Лейбіка, О. Рогової, Ю. Хоменко, В. Широкової, В. Ядова та ін.

Новий етап в розвитку гуманістичної педагогіки визначився запровадженням особистісно-зорієнтованого навчання і виховання (Ш. Амонашвілі, І. Бех, В. Білоусова, С. Гончаренко, О. Савченко, І. Якиманська).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми У вітчизняній та зарубіжній філософській, психологічній, культурологічній, соціологічній та педагогічній науці проводяться активні дослідження гуманізму та гуманістичних аспектів. Проте спеціалізовано проблематика

філософії гуманізму в цілому залишає місце багатьом не розкритим досі питанням, які потребують подальшого розгляду та конкретизації з урахуванням специфіки нашого дослідження.

Мета статті: на основі аналізу наукової літератури розкрити сутність поняття “Гуманізм”, здійснити ретроспективний аналіз даного поняття та визначити загальну концепцію гуманістичної парадигми освіти.

Виклад основного матеріалу На межі третього тисячоліття проблема гуманізму актуальна не тільки в національному, а й у загальнопланетарному плані. Термін “гуманізм” (лат. *humanism* – людяний, людський) ввів у науковий обіг у 1808 році німецький педагог Ф. Нітхаммер, який вкладав у це слово вищу, самодостатню і самопізнавальну значимість людини і характеризував антилюдським все, що створює умови для відчуження і самовідчуження людини.

У науковій літературі поняття “гуманізм” трактують по-різному: як філософський і етико-соціологічний принцип відношення до людини як до вищої цінності [3, 143]; як систему поглядів на людину як на найвищу цінність, що передбачає благо людини критерієм суспільної оцінки, а принцип людяності – необхідною нормою відносин між людьми [6, 143]; як світогляд, у центрі якого ідея людини як вища цінність і пріоритетна стосовно себе реальність у ряді всіх інших матеріальних і духовних цінностей [4]; як феномен культури, що стимулює загальний прогрес світової цивілізації.

Окрім того, видатний італійський гуманіст Л. Бруні визначав гуманізм як “пізнання тих речей, які стосуються життя і звичаїв, які вдосконалюють та прикрашають людину”. Головною є здатність людини робити вибір між добром і злом і творити добро [3, 127]. На думку В. Ярошенко, під гуманізмом, необхідно розуміти кардинальну зміну в саморозвитку суспільних відносин, пов’язаних з тим, що підставою для визначення дійсності стає не зовнішній світ, а розвинений суспільний суб’єкт [7, 4]. Російський культуролог Т. Панфілова характеризує поняття гуманізму як “історично обумовлену систему поглядів, що визнає людину самодостатньою цінністю, розглядає її як свідомий об’єкт своїх дій, розвиток якого за законами власної діяльності є необхідною умовою розвитку суспільства” [2, 16]. Сучасні ж науковці гуманізм розглядають як одну з фундаментальних характеристик суспільного буття та свідомості, певний напрямок мислення та діяльності, що орієнтується на благо всіх людей як найвищу цінність та вищий зміст життя при безумовній повазі до свободи кожної особистості.

На основі цього можемо зазначити, що починаючи від витоків гуманізму і завершуючи сьогоденням, ключовою характеристикою даного поняття є визнання людської гідності вищою цінністю світу.

Варто зауважити, що впродовж всієї людської історії гуманістичні тенденції можна простежити у всіх релігіях світу, в історії всіх існуючих соціокультурних організацій та у найрізноманітніших проявах. Так, гуманістична парадигма сходу, базується на принципі всеєдності, недопустимості насильства людина та віруваннях у долю, на яку неможливо вплинути; екологічний гуманізм, головним критерієм якого є осмислення людиною гармонійного співіснування людини з природою; західно-європейська парадигма, яка включає гуманістичні ідеї античності та християнства. Найпершим зразком античного гуманізму виступає – “пайдейя”, яка визначається як внутрішня культура душі, з особливими рисами, виховання яких відбувається в істинному вигляді, відповідно до людської природи [5]. Християнський теогуманізм, якому притаманна особиста свобода, схильність до індивідуалізації і антропоцентризму; гуманізм Сіло – (основні постулати якого було викладено в кінці 60-х років XX ст. в Аргентині М. Кобосом (псевдонім Сіло) відкидає будь-які прояви насилля над людиною і висуває гіпотезу зародження в світі нової епохи духовності, яка повинна підтримувати людину у її прагненні до вдосконалення; вчення Вернадського про ноосферу – одна з найвизначніших гуманістичних парадигм XX ст. Дана модель гуманізму пропонує гармонійне співіснування людини з природою на основі формування методологічних установок для культурних, соціальних, економічних, юридичних, політичних діалогів, які розгортаються у всьому світі і як єдність всеможливих методологічних принципів для перспективного розвитку суспільства на загальнокультурному рівні.

В історіографічному аспекті, гуманізм вплився у наступні концепції: ренесансний гуманізм, раціональний неогуманізм, ліберальний, комуністичний та соціалістичний гуманізм, глобальний гуманізм, трансгуманізм, громадянський гуманізм.

Ренесансний гуманізм виник на основі християнського гуманізму у XIV – XV ст. і ввібрав в себе культурний потенціал античності, спрямований на розвиток індивідуальних здібностей особистості та полягав в обґрунтуванні земного життя людини та людської природи. Його головним постулатом стало повернення від теоцентризму до антропоцентризму;

ФІЛОСОФІЯ ГУМАНІЗМУ. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГУМАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ

раціональний неогуманізм, що характерний для епохи нового часу та Просвітництва, виник на основі секуляризації, яка відбулась у всіх сферах духовного життя суспільства. Також неогуманізмом називають сучасну течію, в якій зосередженні ідеї про необхідність етичної, гуманістичної експертної оцінки наукових досліджень. З поглядів неогуманістів людина переносить акцент із світу сакрального у світ матеріальний; ліберальний гуманізм, головною цінністю якого було проголошення прав людини на свободу, приватну власність та індивідуалізм як найвищих надбань. Л. Балашов досліджуючи гуманізм прийшов до висновку: “Не може існувати лібералізм без гуманізму, а гуманізм без лібералізму. Лібералізм – це гуманізм в аспекті свободи, а гуманізм – це лібералізм в аспекті людяності” [1]; комуністичний гуманізм, можна розглядати як протилежність ліберальному гуманізму. З точки зору основоположників марксизму: “Наймана праця, яка експлуатується капіталістом з метою отримання зиску, заперечує людську особистість, виснажує її природу, руйнує дух. Тільки в колективі індивід всебічно розвивається” [7]; соціалістичний гуманізм – основні постулати якого заключаються в ключовому принципі: “Все для блага людини”; трансгуманізм (англ. – transhumanism – через людину) – трансгуманізм інколи називають постгуманізмом або ньогуманізмом – сучасний матеріалістичний філософський рух, в основі якого лежить припущення, що людина не остання ланка еволюції, а отже на зміну людському інтелекту придуть інші форми розуму: інші істоти чи небіологічна конструкція. Ця раціональна ідея базується на переосмисленні досягнень в перспективі науки, світогляду, який визнає можливість та прагнення глобальних змін у сутності людини за допомогою передових технологій, з метою ліквідування страждань, старіння та смерті і значно підвищити фізичні, розумові та психологічні можливості людини; громадянський гуманізм основні установки якого – рівноправність, опора на закон “єдиний для всіх”, свобода думки, вибору, толерантність та віротерпимість – характерні для моральних цінностей; громадянський гуманізм виступає за створення більш людяного суспільства центром якого є людяність та інші природні цінності; глобальний гуманізм спрямований на те, щоб об’єднати світ у прагненні всесвітньої справедливості. Для такої ідеології пізнавальні, ціннісні, оціночні критерії підпорядковуються виявленню сенсу людського буття в глобальному світі, де людині належить виявити свої етнічні

корені, самоідентифікуватись в різноманітних культурних спільнотах. Метою даної моделі гуманізму є спроба створити єдиний культурний простір, в якому безконфліктно співіснують представники різних релігій та національностей;

Становлення та розвиток гуманістичних ідей не могло залишити поза увагою і гуманістичну парадигму освіти, яка як самостійний напрям утвердилась в кінці XIX поч XX ст. Центром педагогічного процесу прибічники цього напрямку вважали унікальну цілісну особистість людини. Завданням гуманістичної парадигми були, з одного боку, виявлення та розвиток специфічних особливостей дитячої особистості, а з іншого – створення та реалізація умов, які б забезпечували вільний розвиток дитини та її підготовку до вільного творчого й щасливого життя в майбутньому. На противагу авторитарній педагогіці, в якій превалювала монологічна форма навчання, а система виховання була пов’язана зі страхом покарання, прибічники гуманістичної педагогіки передбачали використання дослідницького методу, створення в освітньому закладі такої морально-інтелектуальної атмосфери, яка б стимулювала духовний розвиток дитини. Передумовами виникнення даної моделі освіти стали: по-перше ідеї діалогу, співпраці, взаємодії, необхідності розуміння іншої точки зору, поваги особистості, її прав, обумовленості життя з боку вищих трансцендентальних начал; по-друге потреба у філософсько-педагогічних ідеях, які б могли закласти фундамент методології нової педагогіки та інтелектуальної реконструкції традиційного навчального процесу, а також порівняння результатів успішності в освітній системі різних країн та розуміння що вони є наслідком розвитку гуманістичної філософії освіти цих країн, а також ступеня взаємодії філософії із педагогічною теорією та практикою; по третє система, яка склалась на основі уявлень і понять, опираючись на філософські ідеї класичної освіти, яка протягом XIX – XX ст. еволюціонувала, розвивалась та все ж її основні риси залишились незмінними: мета та зміст освіти, форми і методи навчання, способи організації педагогічного процесу виявились не придатними для сучасних педагогічних інновацій, оскільки їх теоретичне осягнення передбачає інші світоглядно-філософські уявлення про освіту.

Провідною тенденцією сучасної педагогіки є звернення до світоглядних основ, “звернення” до особистості. Ця тенденція характеризує сучасну педагогічну практику. Переорієнтація педагогіки і практики на особистість та її розвиток, відродження гуманістичних традицій, саме у

цьому полягає найважливіше завдання поставлене самим життям. Його вирішення в першу чергу вимагає розробки гуманістичної філософії освіти, що виступатиме в якості методології педагогіки.

Модель виховання можна зобразити у вигляді сукупності положень, що виражають інтереси об'єктів виховання, як певної соціальної групи, яка потребує соціального захисту, отримання прав людини як громадянина, освіти, вільного вибору власної життєвої позиції, залучення її до цінностей загальнолюдської культури та творчого розвитку. Такий методологічний підхід дає підстави розглядати виховання, як гуманітарну практику, яка забезпечує умови для розвитку дитини, як особистості.

Нова ідеологія виховання дозволяє відновити ціннісні пріоритети у вихованні, подолати відношення до дитини, як складника виховної системи, підвищити її активність як особистості, розширити межі свободи та життєтворчості. Дана модель сприяє подоланню технократичних тенденцій в педагогічному мисленні, які виявляються в односторонній орієнтації педагогів на прищеплення учням знань, умінь, навиків потураючи особистістю, її внутрішнім світом, мотивацією. Подолання технократизму наближає педагогічний процес до інтересів особистості, формує його розуміння як життєвого суб'єкта, а не знаряддя досягнення цілей суспільства та держави.

Таким чином наукова складова педагогічної діяльності змінює свій традиційний зміст. Від подачі кінцевих та абсолютних знань про виховання і навчання вона перекаваліфікується на обумовлення відкритих потенційно-сміслових орієнтирів, тобто побудову усіх складових навчально-виховного процесу за законами гуманізму.

Висновки. Отже, аналіз історичної і сучасної

літератури дає можливість сформулювати основні пріоритети модернізації освіти, які полягають у забезпеченні всебічного розвитку особистості на основі гуманістичних ідеалів. Таким чином, в центрі гуманістичної парадигми освіти є унікальна цілісна особистість, а провідною концепцією є переорієнтація педагогіки на особистість та її розвиток в системі традиційного гуманістичного виховання.

Виходячи із вищенаведеного, методологію гуманістичної педагогіки можна розглядати як сукупність теоретичних положень про педагогічні пізнання і перетворення дійсності на основі гуманістичної сутності філософії освіти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у реалізації основних гуманістичних ідей у навчально-виховному процесі.

1. Балашиов Л. Тезиси о гуманизме// материалы РГО фонд "Человечность" 2008. – URL: <http://www.humanism.ru/tezis.htm>

2. Бітаєв В.А. Естетичне виховання і гуманізація особи. – К.: ДАКККіМ, 2003. – 232 с.

3. Брагіна Л. М. Итальянский гуманизм. Этические учения XIV – XV веков. – М.: Высшая школа, 1977. – 254 с.

4. Герасимова І.Г. Гуманізація професійної підготовки майбутніх менеджерів виробничої сфери: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2002. – 19 с.

5. Йегер В. Пайдейя: Формирование Греческой мысли. – Берлин 1934. – 523 с.

6. Моложанова С.В. Гуманизм к новой системе ценностей. – Минск: Беларуская наука, 1998. – 364 с.

7. Федорова Т.Д. Гуманизм как проблема философии (в онто-метафизических и гносеологических контекстах). – Саратов: СЮИ МВД России, 2000. – 156 с.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2015

“Запекла боротьба з силами темноти ведеться упродовж цілої історії людства; вона почата на початку світу і триватиме, як нам сказав Господь, до останнього дня. Втягнена в цю битву, людина безперервно змушена боротися, щоб обстояти добро; з великими зусиллями, з допомогою Божої благодаті вдається здобути свою внутрішню єдність”.

(II Ватиканський Собор, Паст, конст. “Gaudium et spes”, 37, § 2.)

